

CREATION OF TOURIST CARD PROGRAM AND REQUIREMENTS FOR IT

Sadriddin Sh. Siddikov

basic doctoral student

Research Institute of Environment and Nature Protection Technologies

Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: recreation, tourism, mathematical basis, cartographic image, tourist route

Received: 21.07.24**Accepted:** 23.07.24**Published:** 25.07.24

Abstract: This article provides information on the types of tourist cards, their purpose, function, conditional symbols, the mathematical and geographical basis of the card, generalization and description methods on the tourist card.

ТУРИСТИК КАРТА ДАСТУРИНИ ЯРАТИШ ВА УНГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Садриддин Ш. Сиддиқов

таълим докторант

Атроф муҳит ва табиатни муҳофаза қилиш технологиялари илмий-тадқиқот институти
Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: рекреация, туризм, математик асос, картографик тасвир, туристик маршрут

Аннотация: Мазкур мақолада туристик картанинг турлари, мақсади, вазифаси, шартли белгилари, картанинг математик ва географик асоси, туристик картада генерализация ҳамда тасвирлаш усуллари ҳақида маълумот берилган

СОЗДАНИЕ ПРОГРАММЫ ТУРИСТИЧЕСКИХ КАРТ И ТРЕБОВАНИЙ К НЕЙ

Садриддин Ш. Сиддиқов

основной докторант

Научно-исследовательский институт окружающей среды и природоохранных технологий
Узбекистон

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: отдых, туризм, математическая основа, картографическое изображение, туристический маршрут

Аннотация: В данной статье представлена информация о видах туристических карт, их назначении, функциях, условных обозначениях,

КИРИШ

Маълумки, бугунги кунда мамлакатимизнинг айрим тоғли ҳудудларида мобил телефонларнинг алоқа сифати кўнгилдагидек эмас. Мазкур ҳолат туристик ва бошқа ҳаракатларда мобил алоқа воситаларидан эмас, балки, карталардан фойдаланишни тақозо қилмоқда. Натижада туризм соҳасида ҳам босма ва электрон карталарга бўлган талаб ортиб бормоқда. Умуман, бугунги кунда туроператорлар ва сайёҳлар карталар ёрдамида қуйидаги ишларни амалга оширишлари мумкин:

рекреацион-туристик объектларнинг жойлашуви, чегаралари, майдонлари, рельефи ҳақида умумий тушунча олишлари;

карта ва ундаги объектлар жойлашувига қараб уфқ томонларини аниқлаши;

муҳандислик лойиҳалаш ишларида;

илмий тадқиқот манбаи сифатида;

туристик маршрутлар ва экскурсияларни ишлаб чиқишда ва ҳ.к.

Туристтик карталар туризм ва сайёҳлик хизматидан фойдаланмоқчи бўлганларнинг эҳтиёжларини қондириш учун хизмат қиладиган карталардир. Туристтик карталар миллий боғлар, аҳоли пунктлари, меҳмонхоналар, меҳмон уйлари, савдо ва кўнгилочар объектлар, оромгоҳлар, санаториялар, туристик маказлар, овқатланиш масканлари, табиат ёдгорликлари, маданий мерос объектлари, музейлар, археологик топилмалар, пиёда сайр сўқмоқлари, чанғи учиш майдонлари, транспорт йўллари ва бошқаларни акс эттириши мумкин.

АСОСИЙ ҚИСМ

Туристтик картанинг таркибий қисми ва тузиш методикаси. Туристтик карталарнинг мазмуни ҳудудда жойлашган туристик объектлар, ҳудуднинг топографияси, геосиёсий вазияти, аҳоли сони ва аҳоли манзилгоҳлари, ижтимоий-иқтисодий ривожланганлиги, ҳудуднинг табиий географик шароити ва экологик ҳолатлари инобатга олинган ҳолда тузилади.

Туристтик карталар мазмунига кўра мавзули карталар гуруҳига мансуб бўлиб, 5 та таркибий қисмдан ташкил топади. Булар математик асос, картографик тасвир, легенда, қўшимча маълумотлар, ёрдамчи жиҳоз.

Туристтик карталарнинг математик асоси картографик проексия ва у билан боғлиқ координата тўри (ёки тўрлари), масштаб ва геодезик асосдан иборат бўлади. Картанинг компоновкаси ҳам унинг математик асос элементиға киради. [1].

Картографик тасвир географик асос ва картанинг мазмунидан иборат бўлади. Туристик картанинг географик асоси карта мазмунини ташкил этувчи элементларни (чегаралар, йўллар, аҳоли пунктлари, дарё, кўл, сув омборлари ва бошқлар) картада тўғри тасвирлашга ва фазовий боғлашга ҳамда карта бўйича ориентирлашга хизмат қилади [2].

Картанинг легендаси унинг мазмунини очиқ берадиган шартли белгилар ва изоҳлар тизими ҳисобланади.

Картани ўқиш ва ундан осон фойдаланиш мақсадида картада бериладиган турли хил картометрик графиклар, ҳудудни қай даражада ўрганилганлигини кўрсатувчи схемалар, фойдаланилган материаллар (манбалар), шунингдек, бошқа ҳар хил зарур маълумотлар (карта номи, нашр қилинган жойи ва йили, нашриёт номи ва ҳ.к.) картанинг ёрдамчи жиҳозлари деб аталади [3].

Карта мазмунига мос келадиган ва ундаги маълумотларни тўлдирадиган, бойитадиган диаграммалар, жадваллар, кесма-карталар, расмлар, графиклар, мантли ва рақамли маълумотлар картанинг қўшимча элементлари ҳисобланади.

Туристик карталарни яратишда дастлаб, маълумотлар базаси структурасини шакллантириш керак бўлади. Туристик карталар маълумотлар базаси 7 та таркибий қисмдан иборат.

1. Ҳудуднинг топографик маълумотлари.
2. Ҳудуд тўғрисидаги табиий географик маълумотлар.
3. Ҳудуднинг демографик ҳолати ҳақидаги маълумотлар.
4. Ҳудуднинг экологик ҳолати ҳақидаги маълумотлар.
5. Ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари ҳақидаги маълумотлар.
6. Ҳудуднинг геосиёсий ҳолати ҳақидаги маълумотлар.
7. Ҳудудда жойлашган диққатга сазовор туристик объектлар ҳақидаги маълумотлар.

Юқорида келтирилган структуралар орқали туристик карталар яратиш учун керак бўлиши мумкин бўлган барча маълумотлар қамраб олинади ва шу билан бирга керакли маълумотларни топиш осонлашади.

Замонавий туристик карталар дастурини тузишнинг иккита устувор вазифаси мавжуд

1. Саёҳатчилар учун мўлжалланган карталарни яратиш. Бунда асосан туристик карталарнинг мавзулари ва мазмунини кенгайтириш, умумий географик элементларни батафсилроқ тасвирлаш, табиий, қишлоқ хўжалик ва маданий-тарихий объектларни аниқ жойлаштириш, мавжуд туристик инфратузилма объектларини кенгроқ тасвирлаш, оптимал туристик (вақт, масофа, қийинчилик даражаси ва бошқалар бўйича) маршрутларни кўрсатиш, карта ва атласларнинг ахборот сиғимини ошириш ва замонавий дизайнда ишлаб чиқиш асосий вазифалар сифатида кўрилади.

2. Туризм соҳасини ривожлантириш ва туризм фаолиятини тартибга солиш учун карталарни яратиш (туризм бизнеси ва туристик фирмалар учун карталар). Бундай карталарга қўйиладиган вазифалар картага туширилган ҳудудда туризмни ривожлантириш истиқболларини кўрсатиш, сайёҳлар оқимини оширишга доир картодиаграммалар ишлаб чиқиш, ҳудудда хизматлар бозорининг шаклланиши, бюджетдан ажратмалар ва туризм соҳасига инвестициялар жалб этилиши йўллари ва истиқболлари тасвирланади.

Туристик карталар тузишда қўйиладиган талаблар. Картада тасвирланган объектлар жойлашувининг аниқлиги, объектларнинг тушунарли қилиб тасвирланиши ҳамда саёҳатчиларнинг картани ўқишлари осон бўлиши учун соддароқ тузилиши керак.

Карта дизайнида саёҳатчиларни ўзига жалб қилувчи элементларга алоҳида урғу берилиши лозим. Масалан, ранглар, ёруғлик ва объектларнинг орқа фондаги сояси ҳамда графикларга алоҳида этибор бериш лозим.

Картада машҳур инфратузилма объектлари, рекреацион объектларнинг фотосуратлари, чизмалари, улар ҳақидаги умумий маълумотлар ва турли хил бошқа маълумотномаларнинг мавжудлигига алоҳида этибор бериш керак.

Картадан фойдаланиш жараёнида турли хил вазиятларни ҳисобга олган ҳолда букланиши, сувга чидамлилиги, саёҳат сумкасида олиб юриш учун қулай қилиб яратиш керак.

Туризм шакллариининг хилма-хиллиги, туристик карталарнинг ҳудудий қамрови, масштаби, мазмуни жиҳатидан бир-биридан фарқ қилишига олиб келади. Натижада, туристик карталар мақсади, масштаби ва мазмунига кўра таснифланади.

Туристик карталарнинг мақсади туристик ресурсларни (табiiй, маданий ва тарихий туристик объектлар, жойлаштириш воситалари, дам олиш масканлари, кўнгилочар ва бошқалар) ва туристик маршрутларни картографик тасвирлаш усуллари ёрдамида саёҳатчилар учун аниқ ва тушунарли қилиб тасвирлаш ҳисобланади

Туристик карталар мазмунига кўра умумий ва ихтисослаштирилган каби турларга бўлинади. **Умумий туристик карталар** катта майдон учун тузилади, масалан 1:1 000 000 ва ундан майдароқ масштабда. Умумий географик элементлар ҳисобланган транспорт йўллари, аҳоли пунктлари, гидрологик объектлар, ўрмонлар, рельеф ва бошқа бир нечта элементлардан ташқари туристик аҳамиятга эга бўлган барча зарурий объектлар мажмуаси ҳам тасвирланади. Булар, биринчи навбатда, сайёҳларнинг ташриф буюриш мақсади бўлган объектлар (архитектура ва тарихий ёдгорликлар, кўриқхоналар, миллий боғлар, музейлар), шунингдек, инфратузилма объектлари (меҳмонхоналар, туристик марказлар, ва бошқалар). Умумий туристик карталар орқали ҳудуднинг географик ўрни, чегаралари ҳақида маълумот олиш, саёҳат маршрутини танлаш, диққатга сазовор

жойларнинг жойлашуви ва туристларга хизмат кўрсатиш тизими ҳақида умумий маълумотларни олиш мумкин. Худудий камровига кўра умумий туристик карталар туристик обзор, туристик маршрут ва шаҳар туристик каби бирликларга бўлинади.

Туристик обзор карталар ички туризмни ривожлантириш мақсадида турли ўлчамдаги худудлар учун тузилади (масштаб 1:200000 дан 1:1000000 гача). Ушбу карталар бутун мамлакатни ёки алоҳида маъмурий-худудий бирликлар ва географик минтақалардан тортиб алоҳида муҳофаза этиладиган худудларгача қамраб олиши мумкин.

Туристик маршрут карталарида, қоида тариқасида, маршрут бўйлаб релеф, диққатга сазовар туристик объектлар, тўхташ жойлари тасвирланса, картанинг қолган қисмида диққатга сазовар жойларнинг расмлари, матнлари ва баъзан рекламалар ҳам мавжуд бўлади. Туристик маршрут карталари одатда 1:100 000 дан 1:400 000 гача масштабларда чоп этилади.

Шаҳарларнинг туристик карталари алоҳида ёки туристик обзор ҳамда туристик маршрут карталарида ёки атласларида қўшимча сифатида нашр этилади. Қоида тариқасида, шаҳарларнинг туристик карталари худуддаги диққатга сазовар жойлар ва сайёҳлар учун маълумотларни ўз ичига олади.

Ихтисослаштирилган туристик карталар саёҳатчиларнинг маълум бир қизиқиш доирасидаги соҳаларни қамраб олади. Масалан, спорт мусобақалари ўтказиладиган худудлар картаси, экстремал сув спортининг ривожланиши (каяк, канён, виндсерфинг) рафтинг йўналиши бўйлаб дарёлардаги тўсиқларни, қирғоқ нишаблиги, шамол йўналиши ва тезлиги, тўлқин баландлигини ва шу каби бошқа маълумотларни берувчи карталарни қамраб олади.

Туристик картанинг аҳамияти ва вазифаси. Туристик карталар саёҳатчилар учун туристик маршрутлар, туристик объектлар ва марказларни, худуднинг табиий шароити, хизмат кўрсатиш соҳалари ва туристик ресурсларни таништиришда, худудларда туризмни ривожлантириш, туристик жозибадорликни оширишда хизмат қилади.

Ушбу карталар шаклига (бичимига) кўра деворий, ўртача, кичик, шунингдек чўнтак карталаридан иборат бўлади. Деворий карталар туризм ва маданий мерос агентлиги идоралари; маҳаллий ҳокимиятлар; туризм соҳасидаги халқаро ва нодавлат ташкилотлар; мактаб таълими, рофессинал ва олий таълим муассасалари; ишлаб чиқариш корхоналари ходимларига мўлжалланган. Шунингдек, бу картадан олий таълим тизимида 61010400-Туризм талим йўналиши, 60530400-География талим йўналиши талабалари туризм асослари, туризм географияси, сервис географияси каби маъруза ва амалий машғулотлар ўтишда фойдаланиш мумкин.

Картанинг математик асоси: туристик карталарнинг масштаби картада тасвирланган ҳудуд кўламига кўра 1:100 000 дан 1:1 000 000 ва ундан майда масштабда бўлиши мумкин. Картада конуссимон ва цилиндрик проексиялардан фойдаланилади. Мамурий-ҳудудий бирликлар чегаралари тўлиқ кўрсатилади. Карта компоновкаси ишлаб чиқилади. Шартли белгилар жойи аниқланади. қирқим-карталар, диққатга сазовор жойлар туристик объектларнинг суратлари тасвирланади.

Картанинг географик асоси. Туристтик карталар яратишнинг географик асоси сифатида умумгеографик карталар, шаҳарсозлик режалари ва сунъий йўлдош тасвирлари ташкил этади. Жумладан дарёлар, йирик сойлар, кўллар, сув омборлари, транспорт ва сўқмоқ йўллари, шаҳарлар, шаҳарчалар, туман марказлари ва бошқа турдаги жой номлари ҳамда маъмурий ҳудудий бирликлар чегаралари тасвирланади. Шунингдек туристик карталарда тушунтириш белгилари, хизмат кўрсатиш объектлари ва туристик йўналишлар рўйхати, кўча ва майдонлар рўйхати, жамоат транспорти йўналишлари ва турли хил чизмалар илова қилинади.

Ишлатиладиган картографик манбалар. Картани тузишдаги асосий картографик манба бўлиб 1:10 000 дан 1:200000 масштабгача бўлган умумгеографик карталар, топографик карталар, шаҳарсозлик карталари хизмат қилади. Булардан ташқари ушбу картани тузишда турли масштабли мавзули карталардан, космик суратлардан, турли адабиётлар, фонд материалларидан фойдаланилади.

Туристтик карталар тузишда ижтимоий-иқтисодий ва табиий карта тузиш методологияларидан фойдаланилади. Туристтик карталарни яратишда аввалги манбаларни таҳрирлаш ва янги маълумотлар базаси асосида янги карта тузиш ишлари бажарилади. Таҳрирлашда маълумот олиш учун туризмни ривожлантириш масалалари бўйича маҳаллий ташкилотлар вакиллари билан алоқа ўрнатиш, уларда мавжуд бўлган матн ва иллюстратив материаллар ҳисобланган фотосуратлар, чизмалар, эски карталар билан танишиш ва ҳудуднинг ҳозирги туристик имкониятларини ўрганиш натижасида маълумотлар базаси яратилади.

Туристтик карталарнинг географик асоси батафсил ишлаб чиқилиши керак. Бунда табиий географик объектларнинг (кўллар, шаршаралар, ғорлар ва бошқалар) жойлашуви аниқ тасвирланиши муҳим ҳисобланади.

Туристтик карталарнинг легендаси. Туристтик картани яратишда фойдаланилган барча белгилар карта легендасида келтирилади. Карта легендаси бу ҳар бир картанинг атрофига жойлаштирилган ва ушбу картада мавжуд бўлган барча белгиларни маълум бир тизим асосида, тақдим этилган картанинг қўшимча қисмидир.

Карта легендасини яратишда картани ўқиш ва текшириш босқичларига алоҳида эътибор бериш керак бўлади. Айрим диққатга сазовор бўлган объектларни йирикроқ шартли белгилар орқали, ўрмонлар ва чўл майдонларини эса масштаби шартли белгилар орқали тасвирлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Картографик генерализация деб, картада тасвирланаётган объектларни мақсади, масштаби ҳамда картада танланаётган соҳани хусусиятларига мос равишда саралаш ва умумлаштиришга айтилади. Туристик карта тузишда картографик генерализация муҳим жараёнлардан бири ҳисобланади.

Туристик карталарнинг географик асосини турли даражадаги умумгеографик карталар ташкил этади. Туристик карталар хусусиятлари ва мазмунига кўра, умумгеографик картанинг маълум бир элементларини ўзида ифодалайди. Туристик карталар тузишда картографик тасвирлаш усуллари ҳисобланган *белгилар, чизиқли белгилар, изолиниялар (тенг чизиқлар), сифатли ва миқдорли ранг, жойлаштирган диаграммалар, нуқталар, ареаллар, ҳаракатдаги белгилар усуллари*дан фойдаланилади.

Белгилар усули карта масштабида ифодаланмайдиган объектлар жойлашган ўрнини кўрсатиш ва аниқ пунктларда жойлашган ҳодисаларни тасвирлашда қўлланилади. Белгилар усули ҳарфли белгилар, геометрик белгилар, кўرғазмали белгилардан таркиб топади.

Ҳарфли белгилар айрим объект номларини бош ҳарфлар ёрдамида тасвирланади. Масалан, туристик карталарда автомобиллар учун тўхташ жойлари, санитар гигиеник ҳудудлар ва бошқа объектлар тасвирланади.

Геометрик белгилар доира, тўртбурчак, учбурчак, ромб, квадрат ва шу каби бошқа геометрик шакллардан таркиб топади. Геометрик белгилар ёрдамида туристик карталарда бориш таъқиқланган ҳудудлар, фойдали қазилма конлари белгилари, автомобиллар учун тўхтаб туриш таъқиқланадиган ҳудудлар, темир йўл кесишмалари тасвирланади (арнберг бўйича).

Кўрғазмали белгилар одатда туристик картанинг жозибadorлигини оширишда қўлланилади. Бунда туристик объектларнинг функционал вазифасидан келиб чиқиб объектнинг расми, мазкур объектда фойдаланиладиган предметлардан келиб чиқиб белги танланади. Масалан кафе ва ресторанлар жойлашган ҳудудда тарелка ёки санчки расмидан, археологик ёдгорликлар жойлашган ҳудудларда уларнинг суратларидан, соҳил бўйларидаги пляжлар учун куёш ва соябонлардан фойдаланилади. Мазкур белгилар пиктограмма деб ҳам юритилади.

Чизиқли белгилар ёрдамида туристик карталарда узунасига давом этган кенглиги карта масштабида ифодаланмайдиган чизиқ бўйлаб жойлашган объектларни тасвирланади. Масалан, сувайирғич чизиқлари, сиёсий ва маъмурий чегаралар, туристик маршрутлар ва

экотуристтик сўқмоқлар, транспорт йўналишлари, этнографик ёки археологик ҳудудлар чегараларини, дарё, кўл ва денгизларнинг қирғоқ чизиқлари тасвирланади [4].

Изолиниялар (тенг чизиқлар) карталарда воқеа ва ҳодисаларнинг миқдор кўрсаткичи асосида бир хил қийматга эга нуқталарни бирлаштирувчи чизиқларга изолиниялар дейилади. Туристтик карталарда изолиниялар орқали ҳудуддаги ҳаво ҳарорати ва босими бир хил бўлган нуқталар, қор қалинлиги бир хил миқдорга эга бўлган ҳудудларни, шунингдек рекреацион ҳудудларга бўлган туристик юк ҳажми тасвирланади.

Миқдорли ранг усули картада тасвирланаётган ҳудуд чегарасида тасвирланаётган воқеа ва ҳодисани маълум бир миқдор кўрсаткичи бўйича қисмларга бўлиш ва уларнинг ҳар бирини майдонли график воситалар ёрдамида қоплаш ёки тўлдириш йўли билан ўша ҳодисанинг миқдор фарқлари тасвирланади [5]. Туристтик карталарда баландлик ва чуқурлик шкалалари миқдорли ранг усули орқали тасвирланади.

Нуқталар усули билан картада тарқоқ жойлашган воқеа ва ҳодисаларни бир хил миқдор бирликларида белгилайдиган ҳамда уни жойланиши ва тўпланишига мос жойлаштириладиган бир хил ўлчамдаги нуқталар билан тасвирланади. Бунда дастлаб битта нуқта қандай бирликни ифода этиши аниқлаб олинади. Агротуристтик карталарда экин майдонларини, мевали боғ майдонларини, аҳоли пунктларини аҳоли сони бўйича тасвирлашда нуқтали тасвирлаш усулидан фойдаланилади.

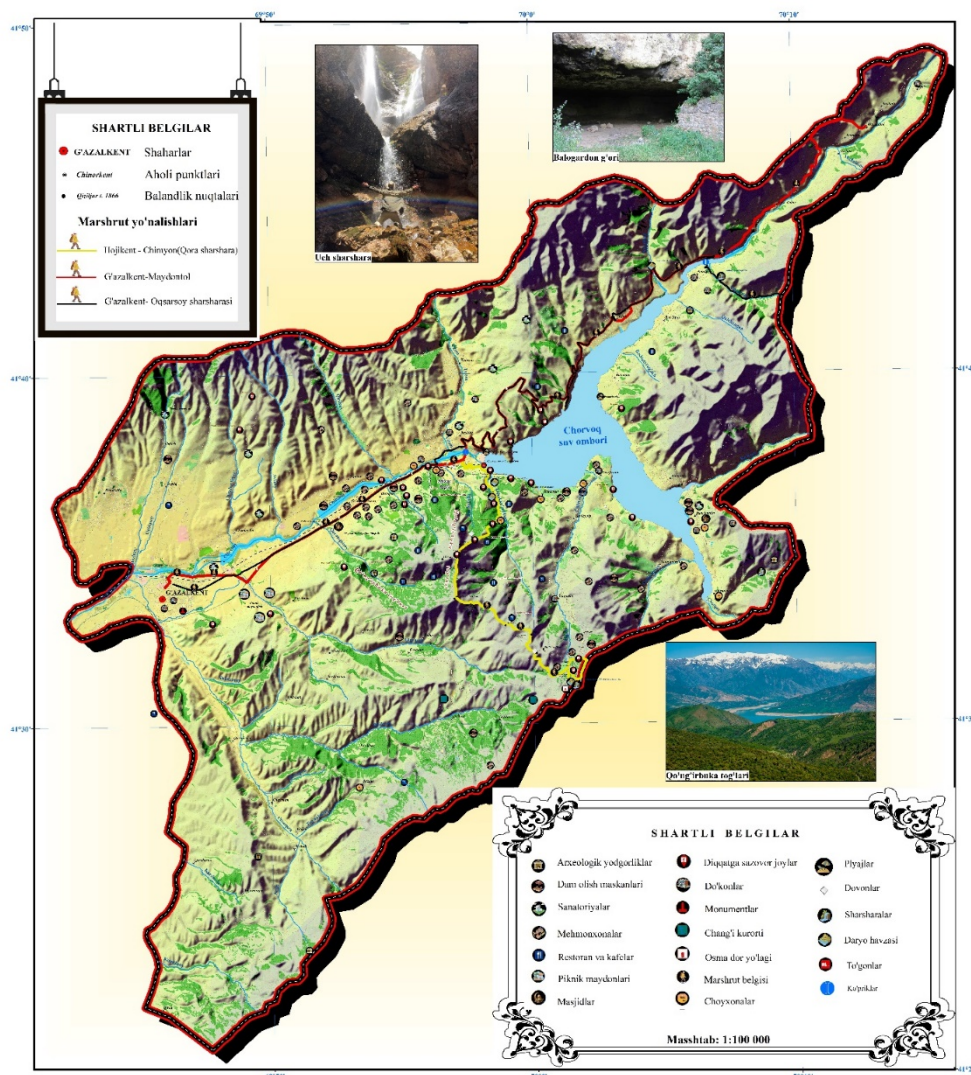
Ареаллар усули картографияда жуда кенг тарқалган бўлиб, деярли ҳар бир туристик картада маълум рекреацион хусусиятлари бир-биридан фарқ қилувчи ҳудудий бирликларни ажратиш кўрсатиш учун қўлланилади. Масалан, ареаллар усули картада маҳаллий ва рекреацион тизимлар чегараларини, алоҳида курорт зоналар ва бошқаларни кўрсатиш учун кенг қўлланилади.

Картодиаграмма усули картада бирор ҳодисанинг жамланган мутлақ рақамли қийматини, картада кўрсатилган маъмурий-ҳудудий бирлик бўйича тақсимланишини диаграммалар ёрдамида тасвирлаш усулига картодиаграмма дейилади [6]. Картодиаграммалар ёрдамида сайёҳларнинг таширифи, ҳизмат кўрсатиш тармоқларига тегишли бўлган статистик маълумотларни тасвирлаш мумкин.

ХУЛОСА

Туристтик карталарда картадан ташқари бўш жойлардан унумли фойдаланиш муҳим ҳисобланади. Бизнингча, мазкур жойларда қирқим-карталар, жадваллар, графиклар, матнлар, машҳур туристик ва рекреацион объектлар суратлари берилиши мақсадга мувофиқ. Мазкур қирқим-карталарда ҳудуддаги меҳмонхона, меҳмон уйлари, соғломлаштириш масканлари, умумий овқатланиш масканлари, ғорлар, шаршаралар, дарё ва сой қирғоқларидаги рекреацион объектлар жойлашуви, уларга олиб боровчи маршрутларни

бериш мақсадга мувофиқ бўлади. Юқорида келтирилган туристик карта дастури асосида Чорвоқ эркин туристик зонасининг туристик картаси яратилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Т. Мирзалиев, Э. Сафаров Карташунослик Т. 2012 6 б
2. Р. К. Махмудов, А. А. Черкасов, Н. В. Верозуб Геоинформационное проектирование и дизайн крупномасштабных туристических карт. Россия Науки о Земле 2019.
3. К. Nikolas Creation of a Digital Interactive Tourist Map with the Contribution of GPS and GIS Technology to Visualization of the Information. Academia.edu 2007
4. А. А. Грушин, П.Г. Ярослава Разработка универсальной системы условных знаков для туристских веб-карт на примере туристской карты Пермского края Россия Науки о Земле 2019.
5. Т. Mirzaliyev, E.Y. Safarov, A. Egamberdiyev, J.S. Qoraboyev kartashunoslik Toshkent 2012yil 46-bet